

ПЕРСОНАЛІЇ

Олександр ФЕДЬКОВ

доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри архівознавства, спеціальних
історичних та правознавчих дисциплін,
Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна), san.fedkov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4835-9445>

Діяльність соціал-демократа Ю.Ларіна в Україні: екстремальна біографія (1906–1907 рр.)

DOI: <https://doi.org/10.15407/10.15407/uhj2022.03.176>

УДК: 929:329(477)«1906/1907»Ларін

Анотація. Мета дослідження – на основі оригінальних історичних джерел і наукової літератури дослідити короткий і маловідомий період у житті Ю.Ларіна, коли він здійснював керівну діяльність в УСДС, охарактеризувавши через біографію цю політичну організацію. **Методологія** « нової біографічної історії » – « прикордонної » біографії, уможливила поєднання міждисциплінарного та методологічного синтезу, використання макро-, мікроісторичних, а також антропологічних підходів, урахувавши медико-психологічні аспекти особистості, з'ясувати його діяльність на чолі Спілки в екстремальній ситуації революції 1905–1907 рр. **Наукова новизна.** Вперше у вітчизняній історіографії, на основі « прикордонної » біографії досліджено малознані епізоди з життя відомого соціал-демократа. **Висновки.** З'ясовано, що попри наявність важкого генетичного захворювання, Ю.Ларін проявляв дивовижну енергію, здійснюючи керівництво діяльністю УСДС. Спільківська меншовицька громада під його орудою зміцніла організаційно й тісно взаємодіяла з більшовиками, єврейським соціал-демократичним Бундом, УСДРП. Завдяки цьому вдалося добитися значного успіху під час виборів у II Державну думу. Незважаючи на переслідування тьмяної поліції російського царату та неодноразові арешти, Ю.Ларін уміло продовжував керівництво Спілкою аж до свого вимушеного від'їзду в інший регіон імперії.

Ключові слова: Ларін, « нова біографічна історія », Українська соціал-демократична спілка, революція 1905–1907 рр., Державна дума.

У науці триває дискусія щодо можливості чи неможливості здобуття « об'єктивних знань » про минуле, проте історики не полишають спроб, спрямованих на його адекватніше відображення. Сьогодні вже неможливо уявити історичну науку без міждисциплінарного підходу – способу отримання нового знання за допомогою теорій і методів інших галузей пізнання¹. Зокрема й у біографістиці ми спостерігаємо

¹ Еванс Р. Дж. На захист історії / Пер. з англ. В. Дмитрук. – Л., 2008. – С. 13; Поринева О. С. Междисциплинарности принцип // Теория и методология исторической науки: Терминологический словарь. – Москва, 2014. – С. 259–261.

використання таких підходів, які вможливають відтворення реальних біографій людей минулого.

Відомий польський методолог Є.Топольський цілком доречно зазначав, що лише суспільство визначає, чи є історична особистість справжнім, а чи ефемерним героєм². Проте щодо Ю.Ларіна у суспільній думці та історіографії відбувалися неодноразові трансформації, адже в різний час та у різних соціальних і політичних групах він був як героєм, так й антигероєм. Попри це соціал-демократ став помітною постаттю минулого, оскільки належав до осіб «другого плану» у суспільно-політичному житті, показ ролі якого вможливує аргументованіше відповісти на питання: які суб'єктивні чинники призвели до перемоги більшовицької революції в Росії?

У вітчизняній історіографії цілком доречно приділяється велика увага українським державним, політичним і культурним діячам. Під ці категорії не потрапляє уродженець Криму, представник єврейської народу, російський соціал-демократ Юрій Ларін (Михайло Залманович Лур'є). Провідний вітчизняний фахівець із біографістики В.Попик наголошує на доцільності осмислити як загальнонаціональне надбання «спадщину усіх племен і народів, суших в українській землі від сивої давнини до сучасності»³. Він дещо оптимістично зазначає, що написання біографій «реальних і дуже різних людей [...] стає своєрідним простором для знаходження шляхів взаємного порозуміння і примирення між представниками дуже відмінних суспільно-політичних поглядів – на ґрунті визнання єдності нашої національної спадщини в усіх її виявах, а отже – реальним національно-консолідуючим чинником»⁴.

Ще один аргумент щодо доцільності написання біографій осіб різного плану полягає в тому, що у сучасних історичних дослідженнях минуле дедалі більше розглядається крізь призму людського виміру⁵, що надає історії її справжнього сенсу як науки про життя людей у попередні епохи.

Передбачається на основі історичних джерел і наукової літератури, із застосуванням сучасного методологічного інструментарію – «нової біографічної історії», «прикордонної» біографії – через епізод із життя соціал-демократа Ю.Ларіна, який у жовтні 1906 – червні 1907 рр. здійснював активну революційну діяльність у складі керівництва Української соціал-демократичної спілки (УСДС, Спілка), охарактеризувати цю політичну організацію.

Постать Ю.Ларіна (1882–1932 рр.) належить до когорти професійних революціонерів, які ввійшли в комуністичний пантеон: він похований біля Кремлівської стіни в Москві. Проте досліджень про його діяльність вийшло небагато. В радянські часи неувага до відомого діяча зумовлювалася щонайменше кількома обставинами. По-перше, тим, що за «старого режиму» він належав до меншовицької фракції Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) і тавро «опортунізму»

² Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію: Таємниці історичної нарації. – К., 2012. – С.306–307.

³ Попик В.І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів // Українська біографістика. – Вип.3. – К., 2005. – С.17.

⁴ Там само. – С.16.

⁵ Нові підходи до історіописання / За ред П.Берка; пер. з англ.; 2-ге вид., випр. – К., 2010. – 368 с.; Кром М.М. Историческая антропология. – Санкт-Петербург; Москва, 2010. – 214 с. История через личность: Историческая биография сегодня / Под ред Л.П.Репиной; 2-е изд. – Москва, 2010. – 720 с.; Леви Дж. Биография и история // Современные методы преподавания новейшей истории. – Москва, 1996. – С.191–206; Попова Т. Историография в человеческом измерении [Электронный ресурс]: http://history.org.ua/JournALL/graf/graf_2012_22/16.pdf; Её же. Персональная история vs интеллектуальная биография, биоисториография: подходы и понятия [Электронный ресурс]: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7194/1/540-563.pdf>; Репина Л.П. «Новая историческая наука» и социальная история. Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва, 2009. – 320 с.; Её же. «Персональная история»: биография как средство исторического познания // Казус: индивидуальное и уникальное в истории / Под ред. Ю.Л.Бессмертного, М.А.Бойцова. – Вып.2. – Москва, 1999. – С.76–100.

лягало на всіх колишніх меншовиків. По-друге, він був, за словами Р.Пайпса, «найближчим економічним радником» В.Леніна в період воєнного комунізму⁶, хоча згодом потрапив під критику «вождя», зокрема за відстоювання цієї політики тоді, коли більшовики вже зрозуміли її згубність. І третя обставина пов'язана з тим, що Ю.Ларін доводився родичем М.Бухаріну (його падчерка – дружина останнього), якого Й.Сталін оголосив «ворогом народу». Тож до реабілітації цього діяча наприкінці 1980-х рр. його родичі також залишалися «нецікавими» для істориків.

Діяльність Ю.Ларіна привертала увагу дослідників у 1920-х рр. Цікаво, що першими вдалися до оцінки ролі УСДС та її провідників колишні конкуренти з Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Праця її діяча В.Дорошенка – це нарис історії вітчизняної соціал-демократії від 1890-х рр. до 1907 р., в якій, зокрема, розглянуто ідейні витoki та діяльність Спілки в 1905–1907 рр.⁷ Автор помилково зазначав про перебування Ю.Ларіна влітку 1904 р. у Львові. Російський марксист начебто справив тоді значний вплив на майбутніх спілківців⁸. Водночас, про роль цього діяча в історії УСДС часів першої російської революції нічого не зазначалося.

Одну з найґрунтовніших праць з історії української соціал-демократії написав колишній член УСДРП О.Гермайзе⁹. Та попри те, що він присвятив УСДС понад тридцять сторінок тексту, проте жодного разу не згадав Ю.Ларіна¹⁰. Водночас автор висловлював міркування про світоглядні засади частини спілківців, людей «російської культури»¹¹. Думаємо, що до цієї когорти належав і М.Лур'є.

У праці колишнього меншовика та спілківця А.Ріша неодноразово зазначалося про важливу роль Ю.Ларіна у функціонуванні організації¹². «Ларінський період Спілки, – робив висновок дослідник, – був [...] періодом її найбільшого розквіту і росту її авторитету не лише серед робітників та селян, але й обивательської маси»¹³.

УСДС неґативно оцінювалася в радянській історіографії через прихильність до меншовизму та міфічні «опортунізм» і «націоналізм». Це наочно проявилось у працях І.Кураса, який стверджував, що Спілка нібито прагнула «штучно відгородити робітників України від трудящих інших націй і послабити їх спільну боротьбу», і це, мовляв, призвело її до «занепаду»¹⁴. Двічі цитовані автором листи Ю.Ларіна мали на меті лише проілюструвати згаданий «занепад» УСДС¹⁵. Отже у працях І.Кураса неґативна оцінка Спілки відбилася на постатях діячів (зокрема й Ю.Ларіна), котрі до неї належали.

У наш час вийшла низка праць з історії політичних партій. Згадаємо лише ті, в яких присутній Ю.Ларін. Ґрунтовну студію з історії української соціал-демократії написав харківський історик В.Головченко¹⁶. Він з'ясував обставини розколу РУП

⁶ Пайтс Р. Русская революция / Пер. с англ. М.Д.Тименчика. – Ч.2. – Москва, 1994. – С.195, 278, 355, 358, 364.

⁷ Дорошенко В. Революційна українська партія (РУП) (1900–1905 рр.): Нарис з історії української соціал-демократичної партії. – Л.; К., 1921. – С.25–35.

⁸ Там само. – С.26–27; Федьков О.М. «Товариш Павлов» і розкол РУП // Український історичний журнал. – 2015. – №3. – С.94–95.

⁹ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. – Т.1: Революційна українська партія (РУП). – К., 1926. – 390 с.

¹⁰ Там само. – С.257–290.

¹¹ Там само. – С.285.

¹² Ріш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спілки». – Х., 1926. – С.38, 56, 60–63.

¹³ Там же. – С.65.

¹⁴ Курас І.Ф. Повчальний урок історії (Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії). – К., 1986. – С.47–48; Курас І.Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах мелкобуржуазного націоналізму на Україні. – К., 1978. – С.60–69.

¹⁵ Курас І.Ф. Повчальний урок історії... – С.47, 50.

¹⁶ Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України: Нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст. – Х., 1996. – 190 с.

та утворення Спілки, діяльність останньої, взаємини з РУП–УСДРП¹⁷. Водночас можемо констатувати, що для автора постать Ю.Ларіна виявилася малознайомою, оскільки у своїй монографії він іменує його «Біск (Ю.Ларін)», поєднуючи прізвище одного соціал-демократа (Ісака Біска) та псевдонім іншого.

О.Федьков постать Ю.Ларіна характеризує в контексті діяльності УСДС у період її найвищого піднесення. Його особистість оцінюється на підставі значної кількості архівних джерел. Автор відзначає роль цього соціал-демократа в розбудові партійної громади, у взаєминах з іншими партіями та у проведенні думської кампанії¹⁸. Хоча, звісно, у праці не ставилося за мету відтворити біографію революціонера, оскільки предметом дослідження була історія Спілки.

Серед зарубіжних дослідників найбільший інтерес до особи Ю.Ларіна виявляють російські історики. Саме в Росії вийшла поки що єдина монографія, присвячена цьому діячеві¹⁹. Проте її автор відомий як фахівець із формування управлінської структури Вищої ради народного господарства в період більшовицької політики воєнного комунізму, тому й не приділив уваги діяльності Ю.Ларіна в українських губерніях Російської імперії в дореволюційну добу, зосередившись на подіях 1917–1921 рр.

У новітніх дослідженнях, присвячених історії РСДРП, Ю.Ларін постає як діяльний марксист, що брав активну участь у роботі партійних організацій, у дискусіях із важливих питань теорії та практики соціал-демократичного руху²⁰. Проте жодним словом не згадано про його роботу в УСДС.

Постать Ю.Ларіна розглядалася у праці американського історика Р.Пайпса, але винятково в контексті політики більшовиків 1917–1921 рр. Загальна оцінка його «здобутків» виявилася вкрай негативною: «Цей напівпаралізований інвалід, який страждав страшними болями, мало відомий навіть спеціалістам, може справедливо вважатися автором унікального в історії досягнення: навряд чи комусь ще вдавалося за неймовірно короткий термін у тридцять місяців пустити під укіс економіку великої держави»²¹. Проте згадану характеристику можна повною мірою віднести до всіх більшовиків, котрі реалізовували цю авантюристичну економічну політику, а не лише до одного з її творців. Дореволюційну діяльність Ю.Ларіна Р.Пайпс не розглядав.

Для написання статті використано джерела, які можна поділити на такі групи: 1) законодавчі акти Російської імперії; 2) діловодні документи та матеріали органів державної влади й політичних партій; 3) преса, публіцистика; 4) документи особового походження.

Для розуміння «кордонного становища» діячів політичних партій, які перебували «поза законом», ми використали «Кримінальне уложення» 1903 р. Статті цього законодавчого акта чітко визначали відповідальність для осіб, котрі вели боротьбу з існуючим суспільним ладом. До цієї групи належав і Ю.Ларін. Документи органів державної влади, правоохоронців відбивають, з одного боку, діяльність УСДС і її провідника Ю.Ларіна в 1906–1907 рр., а з іншого – свідчать про системну роботу, спрямовану на припинення революційної діяльності Спілки. Важливе значення для дослідження мають документи особового походження. Виокремимо насамперед епістолярні джерела, що мають великий інформаційний потенціал. Особливість

¹⁷ Там само. – С.46–50, 91–98.

¹⁸ Федьков О. Українська соціал-демократична спілка: у пошуках ідейно-політичної ідентичності. – Кам'янець-Подільський, 2017. – 600 с.

¹⁹ Филоненко А.Л. Время Ю.Ларина. – Санкт-Петербург, 1996. – 180 с.

²⁰ Тютюкин С.В. Меньшевизм: страницы истории. – Москва, 2002. – С.68, 101, 205, 244, 257; Тютюкин С.В., Шелохаев В.В. Марксисты и русская революция. – Москва, 1996. – С.84; Урилов И.Х. История российской социал-демократии (меньшевизма). – Ч.3: Происхождение меньшевизма. – Москва, 2005. – С.237.

²¹ Пайпс Р. Русская революция. – С.375.

використаних нами листів полягає в тому, що їх отримано агентурним шляхом або вони були перлюстровані таємною поліцією без відома кореспондентів, зокрема Ю.Ларіна. У більш ніж двадцяти таких посланнях охарактеризовано різнобічну діяльність провідника УСДС у 1906–1907 рр. Єдиним мемуарним джерелом стала автобіографія Ю.Ларіна, опублікована в 1920-х рр.²² У ній лише побіжно згадується його робота в УСДС.

Нині дослідники дедалі частіше вдаються до використання нових методологічних підходів, демонструючи прагнення опанувати досвід світової історичної науки рубежу ХХ–ХХІ ст. Ця стаття, певною мірою, також віддзеркалює зазначену тенденцію. Ми визнаємо доцільність притаманного «новій історичній науці» міждисциплінарного та методологічного синтезу, відтворення цілісної й повної картини минулого, поєднання макро-, мікроісторичного, а також антропологічного підходів, дослідження ментальності, діалогу історика та джерела²³. Дискурс «нової історичної науки» реалізується через низку галузевих напрямів, одним з яких є «нова історична біографія» з сукупністю різноманітних підходів. Зокрема «прикордонна біографія», на наш погляд, найліпше вможливує відтворення образу професійного революціонера Ю.Ларіна. Цей підхід дозволяє розглянути людину у крайніх випадках, часто за форс-мажорних обставин²⁴. Саме тому нам довелося звернутися до медико-психологічних аспектів життєдіяльності М.Лур'є, які багато у чому пояснюють його політичну активність 1906–1907 рр.²⁵

Одним із найважливіших питань при написанні біографії виступає з'ясування мотивів діяльності людей. Нас цікавило, що спонукало М.Лур'є та багатьох його сучасників, молодих людей, до того, щоб стати на шлях боротьби з царатом. Як зазначав сам діяч в автобіографії, він з'явився на світ у Сімферополі, у заможній єврейській сім'ї. Від народження хворів на прогресуючу м'язову атрофію, тож постійні форс-мажорні обставини революційної діяльності йому априорі були протипоказані. Юнак виховувався в демократичній атмосфері та здобув добру домашню освіту, відтак закінчив гімназію. У той час його цікавили російська художня література, книжки з природничих і суспільних наук, літературні та суспільно-політичні журнали «Современник», «Отечественные записки», «Русское слово»²⁶. Дідусь майбутнього революціонера Наум Гранат (батько матері) був заможним одеським купцем і меценатом. Його дядьки Олександр та Ігнатій Гранати займалися

Дитяче фото Михайла Лур'є
(Сімферополь, без дати)*

²² Ларин Ю. Автобіографія // Деятели СССР и революционного движения России: Энциклопедический словарь Гранат. – Москва, 1989. – С.482–487.

²³ Орлов И.Б. «Человек исторический» в системе гуманитарного знания. – Москва, 2012. – С.80.

²⁴ Там же. – С.101.

²⁵ Неврология / І.А.Григорова, Л.І.Соколова, Р.Д.Герасимчук та ін.; за ред. І.А.Григорової, Л.І.Соколової. – К., 2014. – 640 с.; *Адлер А.* Наука жить [Електронний ресурс]: <https://bookap.info/othosheniya/adler/g13.shtml>

²⁶ Ларин Ю. Автобіографія. – С.482–487.

* Автор висловлює ширшу вдячність онуці Ю.Ларіна – Надії Фадеєвій (Ізраїль) за люб'язно надані для цієї публікації фотоматеріали з сімейного архіву.

Родина Гранат. Михайло Лур'є стоїть у другому ряду, третій ліворуч. Біля правого краю розміщене фото його матері (Сімферополь, 1900 р.)

наукою, але широко відомими стали завдяки виданню популярного енциклопедичного словника. Здавалося, Михайло піде шляхом своїх знаних родичів, але він обрав інший, пов'язаний із політикою.

Тут варто зазначити, що політична діяльність у Російській імперії була важким вибором. Для розуміння обставин функціонування представників соціалістичних партій слід мати на увазі, що це була авторитарна країна, самодержавні правителі якої вимагали безумовної покори підданих. Члени соціалістичних і ліберальних політичних організацій, до кадетів включно²⁷, згідно зі ст. 124–129 глави 5 «Про смуту» «Кримінального уложення», потрапляли під означення осіб, які «винні в участі у співтоваристві, що свідомо поставило метою своєї діяльності повалення існуючого в державі суспільного ладу». Такі діяння каралися: від 1-річного ув'язнення до 8 років каторги та заслання на поселення²⁸.

Для характеристики постаті Ю.Ларіна, на наш погляд, вагоме значення мало важке генетичне захворювання (яке й сьогодні залишається невеликовим) – прогресуюча м'язова дистрофія, що полягає в дегенеративних змінах м'язових волокон, проявляється слабкістю скелетних м'язів, супроводжується фізичним болем²⁹. Важливо поглянути на наслідки цієї хвороби для Ю.Ларіна з точки зору психології. Відповідно до позиції індивідуальної психології, засновником якої був австрійський психіатр А.Адлер, у пацієнтів, котрі внаслідок цієї причини мають комплекс неповноцінності, з часом, завдяки захисному механізму, починає розвиватись, а згодом і

²⁷ Шелохаев В.В. Конституционно-демократическая партия в России и эмиграции. – Москва, 2015. – С.109.

²⁸ Уголовное уложение. – Санкт-Петербург, 1903. – 204 (I–III) с.

²⁹ Неврология. – С.361–381.

домінувати, комплекс зверхності. Учений, розглядаючи подібні випадки, зазначав: «Комплекс неповноцінності є джерелом їхньої сили. Вони безупинно скаржаться, що відчувають слабкість, втрачають у вазі тощо, але незважаючи на це, вони сильніші за всіх інших. Вони пригнічують здорових людей – факт, який не повинен нас дивувати, адже в нашій культурі хвороба може давати певну силу та владу»³⁰. Ю.Ларін не скаржився. Можемо однозначно сказати, що важка хвороба породила в нього комплекс неповноцінності, у процесі поборення якого він трансформувався у свою протилежність – комплекс зверхності. Це проявилось, на наш погляд, у гіперактивній діяльності в революційному русі.

Початки суспільно-політичної роботи М.Лур'є припали на 1890-ті рр., коли він ознайомився з працями К.Маркса, В.Леніна, став головою гімназійної каси взаємодопомоги. 1 травня 1900 р. вперше брав участь у нелегальній соціал-демократичній мавці у Сімферополі. Тоді ж вступив до Новоросійського університету в Одесі. Проте вищі навчальні заклади в Російській імперії не лише відкривали можливості для успішної кар'єри, але й були місцем поширення серед молоді соціалістичних і ліберальних ідей³¹. М.Лур'є захопився марксизмом, який передбачав революційну політичну та соціальну перебудову суспільства. Не слід відкидати й те, що він, як єврей, очевидно, дуже гостро відчував вади національної політики царату, зокрема державного антисемітизму з усіма потворними наслідками³². Очевидно, саме зазначені обставини спонукали його до участі в революційній соціал-демократії.

Перші кроки в політичній діяльності він зробив в Одесі, де брав активну участь у студентському соціал-демократичному гуртку. За це його вислали за місцем постійного проживання у Сімферополь, під гласний нагляд поліції. Проте юнак продовжив революційну роботу; організував сімферопольський комітет, а потім і Кримський союз РСДРП. За таку діяльність у серпні 1902 р. «височайшим повелінням» М.Лур'є заслали на 8 років в Якутську область. Там він отримав

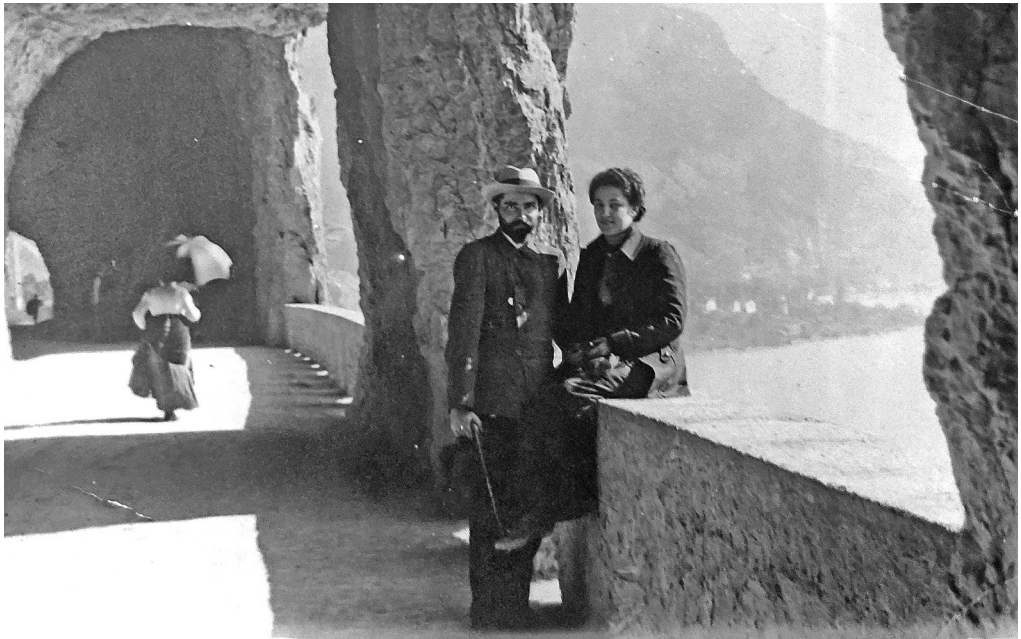

Михайло Лур'є у студентські роки (Сімферополь, 1900 р.)

³⁰ *Адлер А.* Наука жить [Електронний ресурс]: <https://bookap.info/othosheniy/adler/gl3.shtml>

³¹ *Иванов А.Е.* Еврейское студенчество в Российской империи начала XX в.: Каким оно было? Опыт социокультурного портретирования. – Москва, 2007. – С.156; *Історія Київського університету: У 2 т. / В.Ф.Колесник, Г.М.Казакевич, О.Г.Сокирко та ін.; за ред. Л.В.Губернського, І.К.Патриляка, В.Ф.Колесника, А.І.Чуткого.* – Т.1. – К., 2019. – С.301–311; *Кобченко К.* «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів. – К., 2007. – С.162–165; *Гончарова Н.О.* Національно-політичний рух студентської та учнівської молоді в Україні (90-ті рр. XIX ст. – лютий 1917 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Одеса, 2006. – 24 с.; *Левицька Н.М.* Студентство в національно-визвольному русі України наприкінці XIX – на початку XX ст. – К., 1998. – 25 с.; *Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна за 200 років / В.С.Бакіров, В.М.Духопельников, Б.П.Зайцев та ін.* – Х., 2004. – С.272–276.

³² *Абрамсон Г.* Молитва за владу: Українці та євреї в революційну добу (1917–1920) / Пер. з англ. А.Котенка, О.Надтоки. – К., 2017. – С.41–78; *Миндлин А.* Государственные, политические и общественные деятели Российской империи в судьбах евреев: 1762–1917 гг.: Справочник персоналий. – Санкт-Петербург, 2007. – 392 с.; *Ульянова Г.Н.* Законодательство о евреях в Российской империи, XIX – начало XX в. // Частное предпринимательство в дореволюционной России: этноконфессиональная структура и региональное развитие, XIX – начало XX в. – Москва, 2010. – С.314–332; *Щербак Н.* Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). – К., 2005. – С.309–433.

Юрій Ларін із дружиною Оленою Григорівною в еміграції (Женева, 1904 р.)

псевдонім «Юрій Ларін», під яким згодом і стане відомим у революційних колах. Проте перебування на засланні виявилось недовгим, адже восени 1904 р. він утік та незабаром з'явився у Женеві (Швейцарія), де долучився до меншовицької фракції РСДРП³³.

М.Лур'є свідомо обрав сповнений небезпек життєвий шлях професійного революціонера. Представники цієї когорти, крім багатьох інших рис характеру, відзначалися певною зухвалістю, готовністю активно діяти, ризикувати. Цими рисами володів також Ю.Ларін. Ось один із багатьох прикладів. 9 січня 1905 р. розстрілом мирної демонстрації робітників у Санкт-Петербурзі розпочалася перша російська революція. Чимало революціонерів вирішили негайно повертатися з еміграції, щоб долучитися до боротьби. Серед прихильників форсування антиурядових виступів та повалення самодержавства був і Ю.Ларін. Як член агітаційної комісії меншовиків, він прибув у Київ, де виступив на засідання соціал-демократичного комітету, заявивши, що виробив проект аграрної програми та запропонував покласти його в основу агітації на селі. У випадку згоди запевняв, що навесні «в Малоросії» розпочнеться «селянське повстання». Проте київський комітет РСДРП злякався такого радикалізму³⁴. У своїй революційній діяльності Ю.Ларін і надалі ставив максимальні цілі та прагнув їх досягати.

Перебравшись до Санкт-Петербурга, Ю.Ларін організував професійні спілки робітників. У травні 1905 р. його заарештували та ув'язнили в Петропавлівській фортеці. Після амністії у жовтні того ж року ввійшов до міського комітету меншовиків і федеративної ради РСДРП більшовиків і меншовиків. Після арешту Г.Хрустальова-Носаря і Л.Троцького – керівників ради робітничих депутатів Санкт-Петербурга,

³³ Ларин Ю. Автобіографія. – С.482–487.

³⁴ Тютюкин С.В. Меншеви́зм: страницы истории. – С.101; Урилов И.Х. История российской социал-демократии (меньшевизма). – С.237.

Ю.Ларін разом з іншими соціал-демократами організував вибори нового складу ради та запропонував 6 грудня 1905 р. розпочати всеросійський страйк. Проте виступ завершився невдачею³⁵. Перший революційний штурм самодержавства зазнав фіаско.

Із метою уникнення арешту Ю.Ларін вирушив у Феодосію. На той час відбувалися вибори до I Державної думи. Попри бойкот їх соціалістичними партіями, феодосійські соціал-демократи на чолі з М.Лур'є зуміли обрати виборником робітника П.Біанкі, який раніше очолював місцеву раду робітничих депутатів³⁶. У квітні 1906 р. Ю.Ларін представляв феодосійську соціал-демократичну організацію на IV (об'єднавчому) з'їзді РСДРП³⁷. Того ж року він став автором брошур з актуальних для партії питань – «Широка робітнича партія й робітничий з'їзд», «Селянство та соціал-демократія». Зростав його авторитет серед однодумців. Саме тоді, наприкінці жовтня 1906 р., він за партійною ротацією прибув у Київ для роботи в Українській соціал-демократичній спілці – політичній громаді у складі РСДРП. Згодом перший історик УСДС назве час, коли Ю.Ларін керував нею, «ларінським періодом Спілки»³⁸.

УСДС утворилася внаслідок розколу Революційної української партії наприкінці грудня 1904 р. Через декілька днів після цього ті, хто покинув РУП (М.Меленевський, Є.Голіцинський, П.Крат, М.Ткаченко та ін.), пояснили свої мотиви прагненням об'єднати зусилля з РСДРП із метою спільної боротьби задля повалення царського самодержавства. Новоутворена організація незабаром отримала назву Української соціал-демократичної спілки, обрала керівний орган – Головний комітет (ГК) та 2 (15) лютого 1905 р. ввійшла до складу РСДРП. Зміцнення УСДС відбулося в березні 1906 р. завдяки її об'єднанню з Південним провінційним бюро РСДРП та іншими соціал-демократичними організаціями³⁹. Унаслідок цього утворилася потужна регіональна громада соціал-демократів, яка здійснювала роботу з керівництва революційним робітничим і селянським рухом.

Таємна поліція з тривогою спостерігала за зростанням впливу Спілки та неодноразово затримувала її діячів. Найбільшим її успіхом став арешт у жовтні 1906 р. провідників організації студентів С.Завадського та Й.Сорокера, в яких вилучили поточний архів ГК УСДС⁴⁰. Захоплені документи засвідчували про належність указаних осіб до керівного органу Спілки, яка мала розгалужену мережу осередків у Київській,

Юрій Ларін біля тюремної камери в Петропавлівській фортеці

³⁵ Ларин Ю. Автобиография. – С.483.

³⁶ Там же.

³⁷ Четвёртый (объединительный) съезд РСДРП: Апрель (апрель – май) 1906 г.: Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической партии Советского Союза. – Москва, 1959. – С.540.

³⁸ Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спілки». – С.65.

³⁹ Федьков О. Українська соціал-демократична спілка... – С.192–196.

⁴⁰ Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф.102 ДП ОО. 1906 / I отд. – Оп.236. – Д.25, ч.50. – Л.98–98 об.; Центральный державный историчный архив України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф.274. – Оп.1. – Спр.1422. – Арк.403–453.

Подільській, Волинській губерніях, частково на Чернігівщині та Бессарабії, з якими здійснювала листування, а також із партійними комітетами у Санкт-Петербурзі, інших місцях Росії та за кордоном⁴¹.

Ю.Ларін приїхав до Києва наприкінці жовтня 1906 р., відразу після арешту згаданих спілківських провідників. Ознайомившись зі станом справ на місці, він зрозумів, що ЦК приділяє недостатньо уваги спілківській області, адже за півтора місяці він був єдиним працівником, відрядженим у регіон, в який не надіслали жодної директиви, жодного екземпляра виборчої платформи (тоді якраз розпочалася виборча кампанія до II Державної думи). «Та сюди спеціально заїхати б вам потрібно – у край з 17-мільйонним населенням», – звертався він до керівництва РСДРП⁴². Утім, така неувага до регіону, в якому працювала Спілка, відкривала можливості для ініціативи, і Ю.Ларін цим сповна скористався.

Оскільки партійний емісар мав на той час великий досвід соціал-демократичної роботи та проявив неабияку активність, то вже за короткий час, як засвідчують джерела, він став фактичним очільником ГК Спілки. Так, добре посвячений у справи соціал-демократів невідомий писав із Києва у Харків: «Є в Києві і новий працівник, це Юрій Ларін, найенергійніший»⁴³. Ще один адресант повідомляв якомусь Я.Рогінському в Москву: «В Києві дуже солідна фірма “Спілки”, з Юр[ієм] Ларіним на чолі»⁴⁴.

Для визначення пріоритетів роботи УСДС ГК під керівництвом Ю.Ларіна почав регулярно розробляти керівні циркулярні листи, які надсилалися в партійні організації. Зазначена практика мала важливе значення для проведення єдиної, узгодженої політики. В одному з листів розглядалися умови входження Загального єврейського робітничого союзу в Литві, Польщі та Росії (Бунд) до складу РСДРП. Зазначена організація єврейських соціал-демократів діяла в тих регіонах, що й УСДС, і користувалася великою підтримкою єврейського робітництва. Ю.Ларін, очевидно, вів перемовини щодо реалізації рішення про об'єднання Бунду з РСДРП, яке принципово вирішилося на IV (об'єднавчому) з'їзді останньої. По суті, російські марксистки погодилися з пропозицією бундівців і вирішили прийняти їхню організацію на федеративних засадах; на місцях передбачалося створювати загальноміські об'єднані комітети РСДРП з небундівців і бундівців, але Бунд зберігав свої керівні органи, окремішність місцевих організацій, мав право скликати власні з'їзди та конференції. Фактично він продовжував керувати робітниками зі сфери свого впливу⁴⁵. Проте об'єднавчий процес ішов важко і пропозиції керівного Центрального південного бюро Бунду про об'єднання ГК Спілки «відкинув», запропонувавши повернутися до цього питання в майбутньому⁴⁶.

Непросто проходили перемовини й з Українською соціал-демократичною робітничою партією, які розпочалися ще на IV з'їзді РСДРП. На цьому форумі делегати висловлювали сумніви в доцільності об'єднання з українськими соціал-демократами. Проте, врешті, було запропоновано, щоб питання про об'єднання розглядали керівні органи РСДРП та УСДРП. Переговори від імені російської партії вів Юрій Ларін⁴⁷. Позицію української соціал-демократії у цьому питанні сформулював її

⁴¹ Федьков О. Українська соціал-демократична спілка... – С.241–242.

⁴² ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.7.

⁴³ Там же. – Л.98.

⁴⁴ Там же. – Л.90.

⁴⁵ Там же. – Ф.102 ДП ОО. 1906 / I отд. – Оп.236. – Д.25, ч.50. – Л.54.

⁴⁶ Федьков О. Українська соціал-демократична спілка... – С.293.

⁴⁷ Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України... – С.93; Рих А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки». – С.38.

II з'їзд (грудень 1905 р.): партія мала бути єдиним представником українського пролетаріату з правом відряджати своїх посланців на з'їзди РСДРП; УСДРП – самостійна у своїй діяльності (власні з'їзди, ЦК, парткомітети, видавництва та ін.); вищою інституцією для всіх національних організацій є з'їзд РСДРП; існування на місцях федеративних комітетів із представників національних соціал-демократичних організацій⁴⁸. Унаслідок перемовин українські соціал-демократи погодилися на певні компроміси, відмовившись від вимоги «особливого представництва у ЦК»⁴⁹. Утім такі поступки здавалися недостатніми й ЦК РСДРП зволював із відповіддю. У листі до керівництва російської марксистської партії Ю.Ларін ставив риторичне запитання, на яке сам же відповідав: «Потрібне ваше затвердження для об'єднання з укр[аїнськими] с[оціал-]д[емократами] чи ні[?] Не приймати ж нам їх в партію своєю владою. Ви помовчите ще пару місяців – прийемо»⁵⁰. Проте, якщо бундівцям російські соціал-демократи пішли назустріч, оскільки їхня організація виявилася потужнішою, то в перемовинах з українськими соціал-демократами вони зайняли жорсткішу позицію. Об'єднання не відбулося. І все ж ця невдача не стала перешкодою в майбутньому для співпраці УСДС, Бунду та УСДРП, зокрема у виборчій кампанії до II Державної думи.

Вже коли Ю.Ларін працював у Спілці, до її складу приєдналася низка потужних соціал-демократичних організацій; у листопаді 1906 р. – Полтавський губернський союз РСДРП і 1-ше Чернігівське районне бюро, яке об'єднувало осередки північної частини однойменної губернії, у грудні 1906 р. – гомельська організація російських соціал-демократів, у травні 1907 р. – чернігівська⁵¹. Завдяки значній організаторській роботі УСДС перетворилася на потужний регіональний союз російської марксистської партії. Навесні 1907 р., напередодні V з'їзду РСДРП, спілківська область поділялася на дванадцять районів, які охоплювали територію п'яти українських губерній – Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської, Полтавської, а також білоруську Гомельщину⁵². УСДС користувалася підтримкою робітників і селян, частини демократичної інтелігенції, студентства.

Під час виборчої кампанії Спілки до II Державної думи найкраще проявилися риси характеру Ю.Ларіна як керівника: з одного боку – раціоналізм та організаційний талант, політична зрілість, а з іншого – зухвалість, авантюризм. Наведемо свідчення учасника тих подій, колишнього провідного спілківського діяча А.Ріша, котрий зазначав, що Ю.Ларін був «душею виборчої кампанії»⁵³. Про цю його роль в організації знали в департаменті поліції. У шифротелеграмі віце-директора О.Васильєва начальникові Київського охоронного відділення однозначно стверджувалося, що «Ларін [...] як і раніше перебуває на чолі Спілки [та] керує всією виборчою кампанією»⁵⁴.

На початку виборів діячі УСДС по-різному оцінювали її перспективи. Один зі спілківських провідників Басок (М.Меленевський) занадто оптимістично зазначав про ймовірне обрання 40 депутатів. Проте Ю.Ларін скептично оцінював такі прогнози. «Вважайте це за жарт, – писав він у Санкт-Петербургу. – Осіб десять від нашого району проведемо, якщо, звичайно, буде докладено деяких зусиль». У цьому ж

⁴⁸ П.С. [Петлюра С.] Из партійного життя України // Вільна Україна. – 1906. – №3. – С.111; Вести и слухи // Колокол. – 1906. – 20 апреля. – №72. – С.3.

⁴⁹ ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.4 об.

⁵⁰ Там же. – Л.7 об.

⁵¹ Федьков О. Українська соціал-демократична спілка... – С.197–201.

⁵² Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спілки». – С.24.

⁵³ Там же. – С.56.

⁵⁴ ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.84–85.

листі прохав надсилати кошти на виборчу кампанію й зауважував: «Кожні 500 руб., які надішлете – один депутат у Думі»⁵⁵.

Виборча система виявилася заплутаною, оскільки вибори проходили за чотирима куріями (категоріями виборців), а для селян вони мали чотириступінчатий характер. Із метою кращого освіднення спілківських працівників очолюваний Ю.Ларіним ГК підготував циркулярні листи, в яких надавав практичні рекомендації щодо роботи з різними групами виборців. Промовистим був директивний лист №7, надісланий в організації наприкінці жовтня 1906 р. Головний акцент робився на роботі серед селян і робітників, оскільки саме ці групи виборців потенційно могли підтримати соціал-демократів. У питанні про союзників у виборчій кампанії рекомендувалося тісно співпрацювати з представниками єврейських соціал-демократів. Головний комітет Спілки та Районний комітет (РК) Бунду мали разом визначати своїх кандидатів у Думу, а при укладанні угод з іншими соціалістами – узгоджувати з ними розподіл місць. Водночас спілківські керівники вважали недоцільним блокуватися з кадетами. Втім вони очікували рішень загальноросійської конференції РСДРП щодо виборчої тактики. І хоча згодом керівники УСДС усе ж провадили перемовини з ліберальною опозицією, проте вони закінчилися безрезультатно. Через багато років Ю.Ларін визнав помилкою відмову Спілки від блокування з кадетами⁵⁶.

Керівник ГК УСДС по суті координував усю виборчу кампанію, про що свідчить його листування. Пишучи спілківському діячеві Олександрові в Немирів Подільської губернії (лист опинився в руках жандармів) 14 грудня 1906 р., повідомляв про облаштування керівним органом Спілки власної друкарні та виготовлення «декількох десятків тисяч листків» (малися на увазі передвиборчі прокламації). Адресант цікавився, «скільки надруковано Подільським районом»⁵⁷. Він також інформував про відрядження низки працівників у регіони: Волинь «посилено» Баском (М.Меленевським), Чернігівщину – «Петром» (І.Кірієнком), на Київщину послали «декілька осіб, переважно молоді», Полтавщину об'їжджає член ГК «Віталій» (В.Перекрестов), «Грицько» (Г.Довженко) їздить північчю Чернігівської губернії та Полтавщиною⁵⁸.

На виборах керована Ю.Ларіним Спілка тісно взаємодіяла з представниками Бунду. У циркулярному листі №12 від 1 грудня 1906 р. ГК УСДС від свого імені та від бундівського РК рекомендував «розглядати питання про угоду з буржуазною опозицією на виборах у кожному місті» на загальноміських соціал-демократичних конференціях. У разі позитивного рішення, спільні списки «наших» і «буржуазних» кандидатів мали оголосити за чотири тижні до виборів. Під «буржуазними», котрих хотіли долучити до співпраці, малися на увазі представники поміркованої опозиції – конституційні демократи, єврейські прогресисти та ін. Проте остаточно питання про угоду з лібералами мали схвалити ГК УСДС і РК Бунду⁵⁹. В одному з листів Ю.Ларін повідомляв, що 13 грудня має відбутися спільна конференція Спілки й Бунду⁶⁰.

Попри меншовицькі переконання Ю.Ларіна, керована ним УСДС тісно співпрацювала з товаришами по партії – більшовиками, а також з УСДРП. Під час виборчої кампанії передбачалося висунення в депутати відомого більшовицького діяча,

⁵⁵ Там же. – Л.7–7 об.

⁵⁶ Федьков О. Українська соціал-демократична спілка... – С.347.

⁵⁷ ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.2.

⁵⁸ Там же.

⁵⁹ Там же. – Ф.102 ДП ОО. 1906. – Оп.236. – Д.25, ч.50. – Л.146; 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.2 об.

⁶⁰ Там же.

керівника соціал-демократичної організації Південно-Західної залізниці О.Шліхтера. Проте Ю.Ларін отримав від останнього листа, в якому повідомлялося, «що перебуває під судом і, отже, втратив право виборця». Відтак спілківський провідник вимушено запропонував «виставити кандидатуру Порша» – одного з цільних діячів УСДРП⁶¹. Попри сприяння, тому все ж не вдалося здобути депутатський мандат.

Проте в іншому випадку Ю.Ларін допоміг українським соціал-демократам обрати в депутати свого представника. Так, перебуваючи у в'язниці, але користуючись своїм великим впливом, спілківський очільник дав указівку селянським виборникам обрати замість одного безпартійного кандидата члена УСДРП селянина М.Вовчинського, який згодом увійде до соціал-демократичної фракції Державної думи⁶². І хоча українські соціал-демократи мали надії провести низку депутатів⁶³, проте це був єдиний їх успіх, яким вони завдячували, зокрема, Ю.Ларіну. Контактуював він із представниками різних політичних сил, до конституційних демократів включно. Про останнє, зокрема, засвідчував його арешт разом із колишніми депутатами І Думи кадетами Є.Шольпом та А.В'язловим⁶⁴.

Виборча кампанія настільки захопила Ю.Ларіна, що він вирішив особисто взяти в ній участь. З цією метою під іменем селянина Гаврила Собченка придбав у жителів с. Личі Корнинської волості 120 кв. сажнів землі, на якій збудував хату. Тоді ж він порушив клопотання про приписку до селян цієї волості, від якої був обраний спочатку в «десятидвірці», а потім і на повітові збори виборників⁶⁵. Звісно, затія Ю.Ларіна могла мати негативні наслідки для РСДРП, стати приводом для репресій проти соціал-демократів. Про це стало відомо керівництву партії. Секретар ЦК РСДРП «Олександр» у листі до Ю.Ларіна писав: «Ми вважаємо цілковито недопустимим висунення вашої кандидатури, унаслідок відомих вам обставин. Немає нічого таємного, що не стало б явним, а викриття цієї справи загрожує серйозною компрометацією партії». Від імені керівного органу російських марксистів адресант наполегливо та рішуче вимагав відмовитися від цієї «авантюри»⁶⁶.

Проте доля вберегла РСДРП і Ю.Ларіна від викриття. Справа в тому, що Київська казенна палата на час виборів не встигла надати дозвіл на реєстрацію «Г.Собченка» у громаді селян Корнинської волості. Це стало формальною підставою для його недопущення сквирським повітовим справником на повітове зібрання виборників. Під час затримання в нього також відібрали посвідку Корнинського волосного правління від 12 січня 1907 р. №77 про право участі виборником від селян для обрання в губернське зібрання⁶⁷. Принагідно зазначимо, що вподобання Ю.Ларіним саме Корнинської волості як стартового майданчика для виборів не було випадковим, оскільки тут він особисто провадив соціал-демократичну агітацію серед селян і користувався в них високим авторитетом⁶⁸.

Про цей «виборчий казус» діяч згадував у листі до своїх знайомих, проте вчинений ним протиправний крок розглядав як адміністративний тиск влади на виборах. Революціонер зазначав, що «предводитель дворянства та поліція оголосили мене і трьох селян, справжніх соціал-демократів (також намічених у губернські виборники),

⁶¹ Там же. – Л.41.

⁶² Там же. – Л.92; Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України... – С.83; Государственная дума Российской империи: 1906–1917: Энциклопедия. – Москва, 2008. – С.93.

⁶³ Головченко В.І. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України... – С.83.

⁶⁴ ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.96.

⁶⁵ ЦДДАК України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.1419. – Арк.398–398 зв.

⁶⁶ Там само. – Спр.1420. – Арк.112.

⁶⁷ Там само. – Спр.1419. – Арк.398–398 зв.

⁶⁸ Там само. – Арк.400–400 зв.

політично неблагонадійними і на цій підставі видалили нас із зали засідання»⁶⁹. Згодом вибори в Канівському та Сквирському повітах було скасовано⁷⁰. З подібними труднощами стикалися спілківці й в інших українських губерніях.

Спостерігаючи за перебігом виборчої кампанії УСДС, керівники російської соціал-демократії в листі до Ю.Ларіна зазначали, що вона «вигідно вирізняється від усієї Росії»⁷¹. І справді, підбиваючи підсумки виборів у Київській губернії, провідник Спілки наголошував, що вони пройшли вдало; вибрано шістьох депутатів із соціал-демократів та одного, близького до них⁷². І хоча згодом, після уточнення ідейно-політичного обличчя обраних, виявилось, що чотири з них – спілківці та один – український соціал-демократ, проте результат виявився справді значущим.

Ю.Ларін уважно спостерігав за виборчою кампанією. 9 лютого 1907 р. він повідомляв у Санкт-Петербург, що вибори в Київській губернії відбулися «відповідно до наших очікувань». Підкреслював і власну роль у цій кампанії. Перебуваючи вже під арештом, 5 лютого надіслав селянським виборникам листа, в якому дав указівку замість безпартійного селянина обрати українського соціал-демократа хлібороба М.Вовчинського, що й було виконано. Автор характеризував також спілчанських депутатів такими влучними словами: В.Сахно – «каменярь, толковий с[оціал]-д[емократ]»; І.Кірієнко – інтелігент, один із засновників і керівників Спілки; учитель Фастівського училища Г.Федоров – «місцевий працівник, не особливо інтелігентний, але кращого не було», І.Гуменко – робітник цукрового заводу. Про обраного від Конотопа Чернігівської губернії робітника П.Приходька висловився так: «Толковий (справжній) с[оціал]-д[емократ]». Попри успіхи, спілківці не «розхолоджувались» і продовжували кампанію. «В Полтавській [губернії] вибори 10-го. Зараз я їду туди», – інформував Ю.Ларін, орієнтуючись на максимально можливий результат своєї політичної сили⁷³.

Така діяльність Ю.Ларіна не залишилася непоміченою представниками таємної поліції. До розшуку революціонера, окрім поліції, долучилися також Київське та Південно-Західне охоронні відділення, губернські жандармські управління⁷⁴. Ю.Ларіну доводилося постійно змінювати місце проживання, переховуватися на конспіративних квартирах, забуваючи про важку хворобу та комфорт. Ось як він згодом описував у листі до «співчуваючого» революціонерам свій спосіб життя в Києві та причини швидкого від'їзду з України (називав себе «підстільним нічліжником», зважаючи на місце та час, де неодноразово вимушено проводив ночі, і зазначав, що часто згадує «обитель» адресата, де для нього з товаришами «завжди було готове містечко»): «Перед від'їздом мені дуже хотілося до вас зайти, але я вів таке собаче життя, стільки мені доводилося працювати, що моє бажання так і залишилось бажанням»⁷⁵.

Декілька разів його заарештовували, проте він знову опинявся на волі та продовжував революційну діяльність. Складність із затриманням для таємної поліції полягала в тому, що розшукуваний перебував на нелегальному становищі, під чужим іменем, а форма паспорта в Російській імперії не передбачала наявності фото його власника. Це ускладнювало ідентифікацію людини. Тож начальник Київського охоронного відділення М.Кулябко в листах до очільника Київського губернського

⁶⁹ ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.96.

⁷⁰ Там же. – Л.92.

⁷¹ ЦДДАК України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.1420. – Арк.112.

⁷² ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.92.

⁷³ Там же; Федьков О. Українська соціал-демократична спілка... – С.351–352, 364.

⁷⁴ ЦДДАК України. – Ф.275. – Оп.2. – Спр.25. – Арк.86–86 зв.; Ф.274. – Оп.1. – Спр.1420. – Арк.111.

⁷⁵ ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1, пр.2. – Л.256.

жандармського управління К.Ковалевського від 20 та 28 січня 1907 р. помилково стверджував, що заарештований 18 січня «секретар місцевого комітету» УСДС О.Скринников «відомий в організації під псевдонімом Юрій Ларін»⁷⁶. Такої ж думки був і сам К.Ковалевський, який доповідав про це в департамент поліції⁷⁷. Іншим разом заарештували діяча Української демократично-радикальної партії публіциста Ф.Матушевського, підозрюючи що саме він і є «Ларіним»⁷⁸. Така ситуація дозволяла революціонерів залишатися ще деякий час невловимим.

21 січня 1907 р. провідник УСДС перебував у Сквирі на повітовому зібранні виборників до Державної думи. Того ж дня його затримали на квартирі знайомого. Проте, «поки [жандарми] ходили оглядати сусідні приміщення, – писав із гумором Ю.Ларін у перлюстрованому таємною поліцією листі, – я вийшов на подвір'я та по підставленій драбині перебрався у сусідній двір, залишивши начальству у спадок пальто й шубу». Сусіди дали спілківському провідникові селянського кожуха і той негайно виїхав зі Сквири⁷⁹. Отже попри фізичні вади, зумовлені важкою хворобою, він проявив дивовижну спритність при втечі від жандармів.

Удень 5 лютого 1907 р., як повідомляв невідомий революціонер на псевдо «Владислав», керівник УСДС «засів» у Лук'янівську в'язницю⁸⁰. Проте і звідти завдяки «тюремній пошті» він здійснював керівництво виборчою кампанією до Державної думи⁸¹. Його, як уже згадувалося вище, заарештували разом із колишніми депутатами І Думи кадетами Є.Шольпом і А.В'язловим. Останній факт зіграв позитивну роль, оскільки подія набула суспільного розголосу⁸². Тож через два дні, як повідомляв сам Ю.Ларін, його випустили, «встановивши» особу: він проживав за паспортом на ім'я селянина Гаврила Собченка⁸³. Ситуація набувала трагікомічного характеру, оскільки, за тим самим перлюстрованим джерелом, у тюремній камері він перебував разом із заарештованим О.Скринниковим, «який повідомив, що його звинувачують, нібито він Ю.Ларін»⁸⁴.

Полковник М.Кулябко всіляко намагався встановити особу та затримати спілківського провідника. Саме він висловлював упевненість, що заарештований О.Скринников і є секретар ГК УСДС Юрій Ларін. Проте в департаменті поліції, зіставивши різні факти, дійшли висновку, що це все ж різні люди⁸⁵. Лише 10 березня 1907 р. начальник Київського охоронного відділення повідомляв, що насправді селянин Г.Собченко і є Ю.Ларіним, членом ГК Спілки. Зокрема зазначалося, що той 19 січня був на сході повноважених від партій у буд. №19 по вул. Микільсько-Ботанічній у Києві, у квартирі співробітника газети «Киевский голос» О.Саліковського⁸⁶. Отже особу Ю.Ларіна таки ідентифікували, залишалось його лише заарештувати.

Таємна поліція надалі ще неодноразово згадуватиме про діяльність Ю.Ларіна. На основі отриманого агентурним шляхом листа жандармам стало відомо, що в області УСДС відбувалася виборча кампанія до V з'їзду РСДРП. Серед низки партійних діячів, яких планувалося обрати делегатами форуму, називалося ім'я Ю.Ларіна:

⁷⁶ Там же.

⁷⁷ Там же. – Д.8, ч.1. – Л.139.

⁷⁸ Там же. – Ф.102 ДП ОО. 1908. – Оп.238. – Д.8, ч.1. – Л.10.

⁷⁹ Там же. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.1. – Л.96.

⁸⁰ Там же. – Л.81.

⁸¹ Там же. – Л.92.

⁸² Там же.

⁸³ Там же.

⁸⁴ Там же.

⁸⁵ Там же. – Л.98.

⁸⁶ ЦДДАК України. – Ф.274. – Оп.1. – Спр.1419. – Арк.415.

він мав представляти Кременчук та деякі менші соціал-демократичні організації⁸⁷. Відомо, що з 30 квітня по 19 травня 1907 р. революціонер брав участь у роботі з'їзду в Лондоні як діяч спілківської делегації від Полтавщини. Члени Спілки склали на форумі одне з найчисельніших представництв, що нараховувало 12 партійців⁸⁸. У цьому була й заслуга М.Лур'є.

По закінченні з'їзду посланці мали звітувати перед соціал-демократами, які їх делегували. Ю.Ларіна очікували в Полтаві та Костянтинограді. 19 червня 1907 р. соціал-демократ прибув у Полтаву. Проте ситуація в області УСДС на той час кардинально змінилася, членів громади повсюдно арештовували, відбулися погроми спілківських осередків. «З'явився до Фоми – його не виявилось в місті, пішов ще в одне місце – вони вибралися, направився до Еті – вона мені сказала, що все зникло, організації немає, немає перед ким звітувати, а є лише один хлопець, якого я не знайшов», – писав Ю.Ларін у листі⁸⁹. У Костянтинограді жандармам удалося з'ясувати навіть конспіративну адресу, на якій мав перебувати спілківський діяч. Він таки «зупинявся на вказаній квартирі, але звіту прочитати не встиг, оскільки вимушений був вибути несподівано з Костянтинограда з вини місцевого справника», котрий без погодження з жандармами надумав проводити обшуки й арешти в місті⁹⁰. Все вказувало на те, що безпечно залишатися в області УСДС ставало нереально, адже кожної миті могли заарештувати.

Ю.Ларін вимушено покинув роботу у Спілці для того, щоб продовжити революційну боротьбу з царатом в іншій організації. 6 серпня 1907 р. він уже повідомляв із Теріок спілківському діячеві М.Рашевському в Київ, що вирішив їхати в Баку: «Думаю вести там такий же спосіб життя, як і в Києві»⁹¹.

Настала осінь. Із Баку в Київ, якомусь І.Гусеву, надійшов лист без підпису, датований 25 жовтня 1907 р. Його, як водилося, перлюструвала таємна поліція. Розпочинався він словами: «Давно я вас не бачив». Невідомий жандармський чиновник, керуючись інтуїцією, зробив простим олівцем напис під текстом: «Юрій Ларін»⁹². Так розпочиналася нова сторінка життя та боротьби соціал-демократа – вже поза Україною.

Отже дослідження діяльності марксиста Ю.Ларіна в період його керівництва Українською соціал-демократичною спілкою дало змогу встановити, що постать цього діяча малознана. Його партійна робота розглядалася переважно в контексті тих історичних подій, в яких він брав безпосередню участь. Про революційне соціал-демократичне життя в 1906–1907 рр. писали лише окремі автори, та й то побічно, що спонукає до продовження вивчення його біографії на основі широкої джерельної бази. М.Лур'є (Ю.Ларін), попри походження із заможної єврейської родини, наявність важкого генетичного захворювання, обрав сповнений небезпек шлях професійного революціонера-марксиста, за що зазнав переслідувань від самодержавства. Це, однак, не зупинило його боротьби й у своїх працях він теоретично обґрунтував низку проблем соціал-демократії, став відомим партійним діячем меншовицького спрямування. Революціонер сприяв посиленню роботи й організаційному зміцненню Української соціал-демократичної спілки РСДРП яка поширювала свій вплив на більшість українських губерній і деякі інші регіони Російської імперії, здійснювала

⁸⁷ Там само. – Ф.276. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.47–49.

⁸⁸ П'ятий (Лондонський) съезд РСДРП: апрель – май 1907 г.: Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций... – С.ХІІ; ГАРФ. – Ф.102 ДП ОО. 1907. – Оп.237. – Д.8, ч.2. – Л.16–16 об.

⁸⁹ Там же. – Д.8, ч.1. – Л.114 об.

⁹⁰ Там же. – Д.8, ч.2. – Л.20 а–20 а об.

⁹¹ Там же. – Д.8, ч.1. – Л.144.

⁹² ЦДДАК України. – Ф.275. – Оп.2. – Спр.29. – Арк.6.

активну діяльність переважно серед робітників та селян. Було налагоджено взаємини з більшовиками, Бундом, УСДРП. Чималу роль відіграв в організації виборчої кампанії Спілки до II Державної думи, зокрема було раціонально побудовано роботу зі врахуванням тодішніх суспільно-політичних умов й обставин, розгорнуто вдалі агітаційно-пропагандистські заходи, враховувалися особливості виборчого законодавства та налагоджувалася співпраця з соціалістичними партіями тощо. У результаті вдалося провести до Держдуми кількох депутатів. Сам революціонер, який брав участь у виборчій кампанії під псевдонімом, залишився поза законодавчим органом. Через перслідування перебував на нелегальному становищі, притягався до відповідальності, зрештою вимушено покинув роботу в УСДС та Україні, залишивши по собі досить значний і повчальний революційний слід. Здобутий досвід став йому у пригоді в подальшій боротьбі з самодержавством.

REFERENCES

1. Abramson, H. (2017) *Molytva za vladu: Ukraintsi ta yevrei v revoliutsiinuu dobu (1917–1920)*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bakirov, V.S., Dukhopelnikov, V.M., Zaitsev, B.P. (Eds.) (2004). *Kharkivskiy natsionalnyi universytet im. V.N.Karazina za 200 rokiv*. Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Berk, P. (Ed.) (2010). *Novi pidkbody do istoriopyssannia*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Evans, R.Dzh. (2008). *Na zakhyt istorii*. Lviv. [in Ukrainian].
5. Fedkov, O. (2017). *Ukrainska sotsial-demokratychna spilka: u posbukakh ideino-politychnoi identychnosti*. Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
6. Fedkov, O.M. (2015). "Tovarysh Pavlov" i rozkol RUP. *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*, 3, 88–107. [in Ukrainian].
7. Filonenko, A.L. (1996). *Vremya Ju.Larina*. Sankt-Peterburg. [in Russian].
8. Holovchenko, V.I. (1996). *Vid "Samostinoi Ukrainy" do Soizuzu vyzvolennia Ukrainy: Narysy z istorii ukrainskoi sotsial-demokratii pochatku XX st.* Kharkiv. [in Ukrainian].
9. Honcharova, N.O. (2006). *Natsionalno-politychnyi rubk studentskoi ta uchnivskoi molodi v Ukraini (90-ti rr. XIX st. – liutyi 1917 r.)*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa. [in Ukrainian].
10. Hryhorova, I.A., Sokolov, L.I. (Eds.) (2014). *Nevolobitja*. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Hubernskiy, L.V., Patryliak, I.K., Kolesnyk, V.F., Chutkyi, A.I. (Eds.) (2014). *Istoriia Kyivskoho universytetu, I*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Ivanov, A.E. (2007). *Evrojskoe studenchestvo v Rossijskoi imperii nachala XX v.: Kakim ono bylo? Opyt sotsio-kulturnogo portretirovaniia*. Moskva. [in Russian].
13. Kobchenko, K. (2007). "Zhinochyi universytet Sviatoi Olhy": istoriia Kyivskykh vysshykh zhinochykh kursiv. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Kuras, I.F. (1978). *Torzhestvo proletarskogo internacionalizma i krakh melkoburzhuznogo natsionalizma na Ukraine*. Kiev. [in Russian].
15. Kuras, I.F. (1986). *Povchalnyi urok istorii (Ideino-politychne bankrutstvo Ukrainskoi sotsial-demokratychnoi robotnychoi partii)*. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Larin, Ju. (1998) *Avtobiografija. Dejatelii SSSR i revoljusionnogo dvizhenija Rossii: Entsiklopedicheskij slovar Granat*. Moskva. [in Russian].
17. Levytska, N.M. (1998). *Studentsstvo v natsionalno-vyzvolnomu rusi Ukrainy naprykintsi XIX – na pochatku XX st.* Kyiv. [in Ukrainian].
18. Mindlin, A. (2007). *Gosudarstvennye, politicheskie i obshchestvennye dejatelii Rossijskoi imperii v sudbakh evreev: 1762–1917 gg.: spravocnik personalij*. Sankt-Peterburg. [in Russian].
19. Orlov, I.B. (2012). "Chelovek istoricheskij" v sisteme gumanitarnogo znanija. Moskva. [in Russian].
20. Pajps, R. (1994). *Russkaja revoljutsija, 2*. Moskva. [in Russian].
21. Popova, T. (2021). *Istoriografija v chelovecheskom izmerenii*. Retrieved from: http://history.org.ua/JournALL/graf/graf_2012_22/16.pdf [in Russian].
22. Popova, T.N. (2021). *Personalnaja istorija vs intellektualnaja biografija, bioistoriografija: podkbody i ponjatija*. Retrieved from: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7194/1/540-563.pdf> [in Russian].
23. Popyk, V.I. (2005) *Problemy rozvytku biohrafichnykh doslidzhen ta formuvannia vitchyznnykh bibliobiohrafichnykh informatsijnykh resursiv. Ukrainska biohrafistyka*, 3, 15–27. Kyiv. [in Ukrainian].
24. Porshneva, O.S. (2014). *Mezhdisziplinarnosti printsip: Teorija i metodologija istoricheskoi nauki: Terminologicheskij slovar*. Moskva. [in Russian].
25. Repina, L.P. (1999). "Personalnaja istorija": biografija kak sredstvo istoricheskogo poznaniia. *Kazus: individualnoe i unikalnoe v istorii*, 2. Moskva. [in Russian].
26. Repina, L.P. (2009). "Novaja istoricheskaja nauka" i sotsialnaja istorija. *Izd. 2-e*. Moskva. [in Russian].
27. Repina, L.P. (Ed.) (2009). *Istoriija cbezec lichnost (2010): Istoriicheskaja biografija segodnja*, 2-e izd. Moskva. [in Russian].
28. Shcherbak, N. (2005). *Natsionalne pytannia v politytsi isaryzmu u Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX st.)*. Kyiv. [in Ukrainian].
29. Shelokhaev, V.V. (2015). *Konstitutsionno-demokraticheskaja partija v Rossii i emigratsii*. Moskva. [in Russian].
30. Tjutjukin, S.V. (2002). *Menshevizm: stranitsy istorii*. Moskva. [in Russian].
31. Tjutjukin, S.V., Shelokhaev, V.V. (1996). *Marksisty i russkaja revoljutsija*. Moskva. [in Russian].
32. Topolskyi, Ye. (2012). *Yak my pysbemo i rozumiemo istoriiu: Taiemnytsi istorychnoi naratsii*. Kyiv. [in Ukrainian].
33. Urilov, I. (2005). *Istoriija russijskoi sotsial-demokratii (menshevizma): Chast tretja: Proiskhozhdienie menshevizma*. Moskva. [in Russian].

Oleksandr FEDKOV

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Docent,
Head at Department of the Archival, Special Historical and Law Disciplines,
Kamianets-Podilskyi I. Ohienko National University
(Kamianets-Podilskyi, Ukraine), san.fedkov@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4835-9445>

The Activity of the Social Democrat Yu.Larin in Ukraine: Extreme Biography (1906–1907)

Abstract. The aim of this article is to study an episode from the Yu.Larin's biography, when the Ukrainian Social Democratic Union headed by him achieved significant political results. In the following research we used the **methodology** of "new biographical history", i.e. a "border" biography, which allowed to combine an interdisciplinary and methodological synthesis, macro-, microhistorical as well as anthropological approaches, taking into account medical and psychological aspects of personality. It made possible to figure out the activity of Yu.Larin at the head of the Union in the extreme situation of the revolution in 1905–1907. **Scientific novelty.** For the first time in Ukrainian historiography, on the basis of "border" biography, little-known episodes from the life of the famous social democrat and activist of the Ukrainian Union Yu.Larin were studied. **Conclusions.** Despite a serious genetic disease, Yu.Larin showed amazing energy in directing the work of the USDU. The Mensheviks Union, headed by him, strengthened its organization and extended its influence to most Ukrainian provinces and the Belarusian Gomel region. It cooperated closely with the Bolsheviks, the Jewish Social Democratic Bund, the USDLP and managed to achieve significant success in the elections to the Second State Duma. Yu.Larin was persecuted by the secret police of the Russian tsarist regime, and was repeatedly arrested. Nevertheless, he skillfully led the Union until his was forced to leave for another part of the empire.

Keywords: Larin, "new biographical history", Ukrainian Social Democratic Union, revolution in 1905–1907, State Duma.